

Konrad Bayer'in "Altıncı His" Romanında İroni

Halil KUMAŞ^(*)

Öz: Bu çalışmada İfade özgürlüğünün, dolayısıyla düşünceyi ifade etmenin sınırlandırıldığı savaş sonrası Viyana’ında yaşayan ve edebi etkinliklerini sürgün şartlarında yürüten Avusturyalı bir yazar ve şair olan Konrad Bayer’in Altıncı His adlı romanı ironi öğeleri çerçevesinde ele alınarak incelenecektir. Bayer, romanında ironiyi bir üslup özelliği olarak kullanır. Bireyin değişimi ile toplumun değişeceğini savunan yazarın yenilik arayışlarının temelinde sistem değişikliği yatmaktadır. Yazarın yenilik arayışı Altıncı His’te de ironik bir üslupla karşımıza çıkar. Romanda figürlerle onların temsil ettikleri hayat görüşlerini karşıtlıklarla aynı ölçüde dile getirmeye çalışan yazar, kullandığı her ifadenin karşısına zemin hazırlayarak oluşturduğu kurguyla, kullandığı dilin değerinin anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Bu da yazara belli bir görüşün tutulmuş adamı değil, sorunlara çeşitli açılardan bakan ve onları her yönden inceleyen bir özellik kazandırır.

Anahtar Kelimeler: Altıncı His, İroni, Üslup, Birey-Toplum çatışması

Irony in Konrad Bayer's Novel "Sixth Sense"

Abstract: In this study, The the Sixth Sense by Konrad Bayer who lived and carried out his literary activities in postwar Vienna where there was no freedom of thought will be examined in the context of irony items. Bayer uses the irony as a stylistic feature in the novel. He believes that society changes with individual change. Hence, he argues that system change lies at the heart of novelty. His ironic language reflects his sense of novelty. He tries to express the characters and their world'sview in all its contrasts and he highlights the importance of language by creating a fiction that prepares the groundwork for the oppsite of every expression he uses. Therefore, he examines the problems in various aspects rather than examining them according to a certain world view.

Keywords: Sixth sense, Ironi, Style, individual-society conflict

Makale Geliş Tarihi: 12.01.2018

Makale Kabul Tarihi: 01.03.2018

I. Giriş

Konrad Bayer’ in Altıncı His romanındaki ironiyi incelemeden önce bir üslup özelliği olan ironiye kısaca değinmek yerinde olur. İroni sanatla sıkı bir işbirliği içindedir. “Sanatın bakışı dâhiyane bir objektifliğin bakışıdır... Bundan dolayı İroni ve objektiflik birbirinden ayrılmaz ve aynı şeydir.” (Aytaç, 1972: s.97). İroni bu tanımlanan şekliyle tarafsızlık ilkesine dayanır. Kendisini herhangi bir düşünceye veya bir akıma kapırmaz.

---

^(*) Dr.Öğr.Üyesi, Atatürk Üniversitesi KKEF Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı (e-posta: hkumas@atauni.edu.tr)

Gürsel Aytaç, Goethe'nin İroniyi daha geniş anlamda kullandığını ve kendisinin de bu anlamı benimsediğini ifade eder ve kabullenip muhteşem bulduğu bu tanımlamayı Goethe'nin ağzıyla şöyle yapar:

“İroni sanat anlamının ta kendisidir, her şeyi tasvip etmektir ki bu nedenle de her şeyi inkâr da etmektir. Günlük güneşlik her şeyi birden kapsayan parlak bir bakıştır, yani sanat bakışıdır, yani en yüksek hürriyetin, sükûnetin ve ahlakçılıkla bunalmamış bir gerçekliğin bakışıdır. İroni, sofraya konanları yenecek hale sokan bir tutam tuzdur.” (Aytaç, 1972: s.97).

Bu tanımlanan şekilleriyle ironinin, hem bir üslûp özelliği, bir sanat görüşü, hem de aşırılığa ve tek yanlılığa karşı çıkan bir dünya görüşü niteliği kazandığı anlaşılıyor. Ömer Özcan ise ironiyi batıda “eğiten, iğneleyen bazen de sertleşerek toplumu uyaran bir tür olarak geliştiğini” (Özcan, 2002: s.19) ileri sürer.

Thomas Mann, “Goethe und Tolstoi” adlı incelemesinde nesnellik ve kararlılık üzerinde durarak ironinin tanımlamasına ahengi de katar: “ ... İroni karar vermede pek aceleci davranmaz... Her türlü karar aceleye gelmiş ve vaktinden önce geçerli kılınmış sayılabilir, amaç karar vermek değil, ahenktir.” (Aytaç, 1972: s.99)

Alman edebiyatının ironiyi en iyi ve en ustaca kullanan yazarlarından biri olan Thomas Mann bir başka yazısında ironiyi getirdiği “... hiç de bilimsel olmayan, masalimsi şeye bilimin uygulanması, su katılmamış ironidir.” (Aytaç, 1972: s.99) tanımlamasını Gürsel Aytaç'ın da kabul ettiği esas anlamı üzerine kurar. Aytaç'a göre “bilim ve onun uygulandığı masal alanı karşıt iki, kutuptur ve bunları birbirine uygulamak isteği veya çabası karşıt kutupları bir arada görebilme yeteneğine dayanır.” (Aytaç, 1972: s.99).

Düşünen insan için iki hayat görüşü vardır. Düşünen insan ya ironici ya da radikalist olmayı seçer. Düşünce, hayat ve ironi arasında bağlantı kuran Mann, düşüncenin hayat uğruna kendini inkâr etmesine ironi der ve hayatı; mutluluk, güç, zarafet ve düşünsel olmayış sözleriyle niteler. Böylelikle de "hayatı" hem düşünce prensibi ile karşıtlık ilişkisi içinde görür, hem de bunları birbiriyle birleşmek eğiliminde, isteğinde iki kutup olarak tanımlar. Hayat ve düşünce prensibi iki ayrı dünyadır ve birbirlerini sürekli olarak çekerler. Düşünce hayatı, hayat da düşünceyi güzel bulur... Seven düşünce fanatik değildir, ruhludur, politiktir, talip olmaktır ve isteyiş tarzı erotik ironidir. Hayat ile düşünce arasında ise sanat yer alır. İroninin kaynağı da bütün bu tezatlarda ve sanatta yatmaktadır. İroninin kaynağı olan sanatın bir dalı edebiyattır. İroni ağırlıklı olarak edebiyatta kendini ifade etme olanağı bulur. Edebiyat, eğer “ironi, bencillik ve kurtarma değilse nedir ki?” (Aytaç, 1972: s.100-101).

Üslûp ile ironi arasındaki bağıntı ise şöyle izah edilebilir. Bir eser, objektif olduğu ölçüde üslûp doludur. Üslûp bu şekliyle ele alındığında ironi tanımına çok yaklaştığı görülür. Yani üslûp denince objektiflik, tarafsızlık ve bütüncüllük esasına dayandırılması açısından ironi ile örtüşmesi ve birbirine çok yaklaşması anlaşılabilir. Bu bakımdan ironi bir üslûp özelliği olarak değerlendirilebilir.

İroninin çeşitli tanımlamalarını ve açıklamalarını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Konrad Bayer'in Altıncı His romanındaki yansıması acaba nasıldır? Romanın konusu ve özü ironi ile verilebilmiş midir?

II. Altıncı His Romanında İroni

Montaj bir eser olan Altıncı His romanında romanın tamamını kapsayan bir olay örgüsü yoktur. Dilsel oyunların çok ön planda olduğu 'Viyana Grubu'nun temsilcisi olan Konrad Bayer'in Altıncı His romanında ironi anlayışı ortaya konup eser-okur ilişkisi çerçevesinde ele alınarak anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

İroniyle aynı anda karşıt iki görüş ortaya konabiliyordu. Altıncı His romanında figürlerle ilintili olarak onların temsil ettiği hayat görüşlerinde karşıtlıklar aynı ölçüde dile getirilmiştir. Yazar Neuwerk için hem "gizli Katolik" (Kruptokatholik), hem de "büyük yüreklilik madalyası" (die grosse tapferkeitsmedaille) (Bayer, 1985: s.228) ifadesini kullanır. İronik üslûbunun esası tek yanlılıktan sakınma prensibine dayanır. Böyle olduğu için de karşı tarafa eleştirme, çürütme hakkı ve olanağı tanır. Burada da durum farksızdır. Neuwerk' i "gizli Katolik" olarak tanıtarak yazar onun iç dünyasını ortaya koyar ve ruhunun iç tereddüdünü, dini tarafını saklamasıyla gözler önüne serer. Ama öte yandan yazar, ona "büyük yüreklilik madalyası" nitelemesini yakıştırarak onun geçirdiği iç tereddüdü kabullenmediğini bu ironik ifadesiyle gösterir. Yazar bununla aynı zamanda "yürekliliğin" "gizliliğin" bir arada olamayacağını vurgulamaya çalışır ve Neuwerk' in yüreksizliğiyle alay eder.

Yazar Neuwerk' in şahsında cesaretsiz kişilerle alay ederken, birbirleriyle alay eden ve birbirlerinin düşüncelerini hafife alan figürlere de yer verir:

"Bizim sorunlar, ilişkiler ve buna benzer şeyler olarak ifade ettiğimiz kişisel arzularımızı ve jestlerimizi trajik hale soktuğumuz, boyalı bir perdeye ihtiyacımız olduğunda, o zaman ben neşenin çok renkli rahibesi olurum. Peki, bunun arkasında ne saklıdır? diye sormuştu Dobyhal. Güldü Goldenberg." (Bayer, 1985: s.293).

Dobyhal ve Goldenberg romanda iki iyi arkadaş olarak sunulur. Goldenberg, kendi düşünceleri kadar iyi olan Dobyhal'ın düşünceleri üzerine gülüyor ve Dobyhal' da Goldenberg' in düşüncelerine çok kolayca "ah, sen lanetli geveze" (Bayer, 1985: s.288) şeklinde karşılık verebiliyorsa her iki şahsın tavır, tutum ve sözlerinde derin bir ironinin varlığından söz etmek mümkündür. Romanın her iki figürünün de birbirlerinin düşüncelerini pek ciddiye almadıkları görülüyor. Ayrıca kendi düşüncelerinden emin olmadıkları, düşüncelerine şüpheyle baktıkları böylelikle de kişilik sınırlarını ihlal ettikleri ve metne canlılık getirdikleri de anlaşılıyor. Karşılıklı fikir alışverişlerinde figürlerin karşılıklı alaycı yaklaşımları, ilişkileri kesintiye uğratmaz. Bu alaycı ton - birbirlerini ciddiye almasalar bile - düşüncelerini söylemelerini engellemez, romanın dokusunu bozmaz.

Yazar zaman zaman betimlemelere ve benzetmelere çok geniş yer verir. Bayer Altıncı His romanında sadece ele aldığı konuda değil aynı şekilde konuyu işleme biçiminde de ironiyi uygular. Yazar, hiç ilgisi olmayan bir anda duyma ile ilgili bütün

bilimsel bilgileri özel hazırlanmayı gerektirecek kadar detaylı bir şekilde masalımsı anlatım tarzıyla aktarır. Hem bilimsel verilerle, hem bu verilerde seçilmiş sözcüklerle ve hem de anlatım tarzıyla alayı, yazar bir arada başarılı bir şekilde işler. Öncesi olmayan bu pasajda yazar direk olarak bu olaya girerek birisinin yemek çanının çaldığını, çanın çıkardığı titreşimleri duyduğunu, ama bu titreşimlerin kulağına kadar nasıl geldiğini kendi kendine sorar ve tahminlerde bulunur. Ama bu tahminler tamamen duyma olayının gerçekleşmesinin bilimsel izahıyla tıpatıp aynıdır:

"ses dalgalarıyla etrafta ses titreşimleri yayılır, bunların bir kısmı dışarda kalır, bir kısmı da kulağına girer. Kulak zarının hemen yanında bulunan benim çekiç kemiğim bu titreşimlerin tonunu çabucak kısar, bu diğer kulakta da böyle olur. Orta kulakta ise: burası bende sümüksü zarla kaplıdır, iç kulak kemikleri buralarda asılıdır ve bunların hepsinin de adları vardır

- 1- Çekiç,
- 2- Örs
- 3- Üzengi(Bayer, 1985: s.229).

Duyma olayının betimlenmesinde "benim çekiç kemiğim titreşimlerin tonunu çabucak kısar." ifadesiyle olayı bireye indirger ve diğer insanlardan kendini soyutlar. Duyma işleminin ciddi bir şekilde anlatımından kısmen uzaklaşır ve bu ciddi havayı yumuşatır. Bunun dışında iç kulak kemiklerinden bahsederken "buralarda asılıdır ve bunların hepsinin de adları vardır." diyerek adeta okulda ders veriyor imajı yaratır. Bütün bu ciddi anlatımı bu kemiklerin adlarını (çekiç, örs, üzengi) saydıktan sonra "yoksa ben demirci dükkânında mıyım?" (Bayer, 1985: s.229) diyerek bozar. Anlatımın tonu birdenbire değişir. Anlatımda bu kutupluluğu çok açık bir şekilde yapıtında yansıtan yazar aslında bu ciddi anlatım tarzıyla da alay eder. Alay ettiği bir başka şey ise, kulakta ki kemiklere verilen adlardır. Kendisini "demirci dükkânında" hissettirecek kadar bu adlar ona garip gelmektedir. Bütün bu duyma işlemini bu kadar güzel ve ayrıntılı açıklayan bilimle - bu kemiklere başka ad vermediğinden dolayı - alay etmiş olabileceği hissini uyandırır. Yazar burada bilimin hem yapabildiği, hem de yapamadığı şeyi görmüş ve bunları bir arada işlemiştir. Okullardaki bilimsel açıklamaların bu tür anlatım tarzıyla verilmesinin elbette ki faydası söz konusudur. Bilgi yükü ile gerginleşen insan ve yorulan beyin anlatımdaki ani değişiklik ve ironik ifadelerle rahatlayacak kendinden ve bulunduğu sınıf ortamından uzaklaşmasının önüne böylece geçilecek ve kişi yeniden derse ve sınıfa kazandırılacaktır. Yazarın bu tip bir örneği seçmesinin bir nedeni de bu olsa gerektir. Yazarın, dil sistemi de dâhil olmak üzere mevcut birçok sisteme karşı çıkmasından ve değişiklik istemesinden böyle bir neticeye varılabilir.

Yazar, yapmış olduğu betimlemelerde, mecazlara oldukça fazla yer verir. Kulağı "demirci dükkânına" benzeten yazar bu kez de "kelebekle", "kar taneleri" arasında bağlantı kurar. Kar tanelerini "kuşbaşı kar" olarak nitelendirmesi ancak abartı sanatıyla açıklanabilir. Dikkate alınması gereken bir başka durum ise zamandır. Kışın kelebeklere yer verilmesi kelebeklerin yaşadıkları mevsimle bir kutupluluğun oluşmasına neden olur. Ayrıca bunlar gökyüzünde dans ettirilerek, uçuşan karlarla ikinci bir benzerlik kurulur

ve uçuşmalar dansa benzetilir. Bütün bu benzetmelerin ve abartıların kış mevsiminde yapılması ve canlı olarak da kelebeğin kullanılması eğretilmelerle alay edildiği düşüncesinin oluşmasına sebebiyet verir:

"Kış oldu. Kelebekler kuşbaşı kara dönüşürler ve gökyüzünde dans ederler." (Bayer, 1985: s.261).

Yazar, bir başka yerde bu kez de "alkolikler şakırdayan kelebek görünümüne büründüler" (Bayer, 1985: s.265) diyerek benzer cümleler üretir. Yazarın buradaki amacı yukarıdaki amacından farksızdır. Hareket ettiği nokta yine benzetmelerdir. Alkoliklere hem "şakırdamayla", hem de "kelebekle" şirinlik kazandıran yazar, evrensel - olumsuz değer olan alkolizme ve alkoliklere abartılı ve adeta "övgülü" değer verir. Yazar, aslında bu abartılı ifadelerle alkoliklerle alay etmez, burada daha ziyade alkoliklere yakıştırılan benzetmelerle alay ettiği söylenebilir.

Yazar, dile yönelik eleştirilerini sadece kavramlara ve benzetmelere yöneltmez. Yerleşmiş dilsel kullanımlara da eleştirel yaklaşır. Öte yandan bireysel söz diziniyle de alay eder. Bunun için figürlerden Georg Braunschweiger'i seçer. Braunschweiger'in kızgın halini betimlerken "aşırılık" ifade eden sözcükleri kullanarak, kızgınlığı tereddüt bırakmayacak kadar açık bir şekilde hissettirir. Okuyucuyu o ortamdan uzaklaştırmak için yazar, "Ben – anlatıcı" yı araya sokarak durumu daha da abartılı anlatır ve okuyucunun Braunschweiger'in kızgınlık anıyla özdeşleşmesini engeller ve okuyucuda bir gerginliğin oluşmasını önler. Anlatıcı bu ifadeyle de aşırı kızgınlık ve saldırganlık gösteren bireylerin aşmaları gerektiği çaresizlikleriyle alay eder:

"kafası hiddetten alevler saçıyordu ve ben sıcaklığın 120 °C'ye ulaştığını hissediyordum." (Bayer, 1985: s.214).

Yazar, romanın baş figürü Goldenberg' in şahsında da kızgınlığı ele alır. Ama Goldenberg' in bu kızgınlık anındaki tutumu farklıdır. Bir misafiri kapıda karşılayıp onu içeri buyur edecek kadar soğukkanlıdır. Goldenberg, haliyle yazar, adeta kapıya vurur gibi "şakaklara vurmak" ifadesini kullanır ve böylelikle de daha uygun yapılar üretmeyen dilin söz diziniyle alay eder:

"kan Goldenberg' in damarlarında hızlı hızlı dolaşıyor ve Goldenberg' in şakaklarına vuruyordu, "giriniz!" dedi Goldenberg." (Bayer, 1985: s.218).

1945 sonrası Alman yazarlarından Heinrich Böll'ün birçok yapıtı "savaş ve nasyonal sosyalist dönemin tarihsel arka planı üzerine kurgulanmıştır"(Kaygın, 2017:s.16). Savaş sonrası yazarlarından Bayer'in de eleştirileri sistemlere yöneliktir. Bunu yaparken de bazen yerleşmiş yapıları, bazen toplumun geleneksel kurallarını bazen de yerleşik hayatın düzenli yaşam biçimini yapıtına alaycı bir şekilde yerleştirir. Zaman zaman bireylere de el atarak, bireyin çok düzenli ve kurallara uyarak yaşamını sürdürmesini de pek onayladığı söylenemez. Bunu ilkeleri olan bir kimsenin davranışları ve tutumunu abartarak göstermez, Goldenberg' in alkollü olduğu bir anı seçer ve düzenli bir yaşamda yerli yerinde olması gereken eşyaların yerlerini değiştirerek, onları hiç de uygun olmayan yerlere koymak suretiyle yansıtmaya çalışır. Sarhoş Goldenberg daha da

ileri giderek geçmişteki hatıralarını bile siler. Böylelikle ayıkken kurtulmak isteyip de kurtulamadığı bu anlardan sarhoşken uzaklaşmayı ister. Yazar, bir yandan Goldenberg vasıtasıyla geçmişe sünger çeker ve bu bağları güçlü kılan geleneksel önemseyişe karşı çıkar. Bu karşı çıkışta bireyin, hem gelenekselliğin daha güçlü hale soktuğu geçmişe bağlılığına hem de düzenli yaşamın katı kurallarına yönelik alay söz konusudur. Yazar, çok sık kullanılan eşyaların yerlerini değiştirerek gösterir:

"yorgun düşen Goldenberg üç tasta artan miktarı içer, kirli çamaşırın cebinden tasarruf cüzdanını alır, dış fırçasını kulağının arkasına sokar, sabunu ayakkabısına kor, madeni paraları kuşağına diker, pantolonunun ceplerini uyku pudrasıyla doldurur ve bir kaç hatırayı gübre gerdeline boşaltır." (Bayer, 1985: s.271).

Yazar, bununla bireyin normal yaşantısındaki düzenliliğe ve sistemliliğe sırf yaşamını rahat sürmesi uğruna karşı çıkar. Aynı şekilde kamuya açık yerlerde konulmuş, uyulması gerekli kuralları da kabul etmez. Bu kabullenmeyişin ardında aslında yazarın kendi yaşam felsefesine ters düşen, toplumsal kurallarla alay saklıdır. Bu kurallar bireyin kendi yaşantısını şekillendirdiği ve bağladığı, bu yüzden de bireyin tek düze yaşamdan kurtulmak istese bile kurtulamadığını, yazar romanın yine baş figürü Goldenberg vasıtasıyla göstermeye çalışır. Kurallarına uyulması zorunlu toplumsal kurumları seçen yazar, kurumun kurallarına karşı çıkarak alayın gelişmesine olanak sağlar. Toplum bu kurallara karşı çıkmamakta, daha ziyade birey bunlara uyum göstermek istememektedir. Birey bunların doğruluğuna inansa bile her yerde kuralların olmasını da içine sindirememektedir. Geçmişte konulan kuralları alaya almak için yazar kütüphanedeki kuralları ele alır. Parktaki bir bankta oturan Goldenberg not defterine tekdüzelikten şikâyeti ve kurallarla alayı işlemek amacıyla kütüphanedeki uyarı yazılarını yazar:

"çarşamba günü neuwerk ziyaret edilecek (saat 10.30'dan önce de olmaz!), ... amerikahaus'a gidilecek (okuma salonu: uzanmayınız! oturduğunuz yerde uyumayınız!)... derin nefes alınız!" (Bayer, 1985: s.270).

Yazar, eleştiri ögesi olarak ortaya çıkan alayı bireylerin tanıtılmasında da kullanır. Yazarın amacı bireyi sadece takdim etmek değildir, aynı zamanda davranışını ve anlayışını okuyucuya göstermektir. Bu tanıtımda anlatıcı, yaratıcı özelliğinden dolayı eleştirici rolünü üstlenir. Sanki okuyucu ile anlatılan figürün arasında yer alarak, anlattığı figürün davranışlarının olumsuzluğunu ve bu davranışlarının yanlışlığını ona açıkça ifade etmeye çalışır. Yaratılan figürlerin hiç biri kusursuz değildir. Betimlemelerde hem övülen özellikler, hem de olumsuzluklar da belirir. İşte bu tezatlık içerisinde, bireyin olumsuz tutumlarının okuyucu tarafından daha iyi fark edilmesi sağlanmış olur. Karşıtlıklar figürün fiziksel betimlenmesine yönelik değildir. Karşıtlıklar özellikle onun başka bireylerle yüz yüze geldiğinde, o bireyleri tıpkı esir alan davranışlarında ve onlara söz hakkı tanımayan yaklaşımlarında ortaya çıkarlar. Yazar bu tutumun tam karşıtı özelliklere sahip başka figüre de yer vererek, alayın gelişmesine olanak sağlar. Yazar çok konuşmak ve çok az konuşmak gibi insana ait iki karşıt özellikten faydalanarak alaycı üslûbun doğmasını sağlar. Bu alaycı üslûpta yazarın yerdığı çok fazla konuşma hastalığı, bu hastalığa kapılanlar tarafından bile tepki gösterilmeyecek bir yumuşaklıkta kaleme alınmıştır:

"annem rudolfine bir dakika içinde franz'ın dört saat yirmi bir dakikada konuştuğu kadar konuşur, yani franz'ın babası franz'ın 800 misli kadar, ahenksiz cırtlak sesiyle o (annem), onun o ana mahsus kurbanı yerinde tamamen hareketsiz durmak zorunda kalacak kadar hızlı konuşur, görgü şahitleri, isyan eden konuşma organlarının görüntüsünün bile bir sağırı, gözlerini kapatıp odadan el yordamıyla çıkmayı başaracağı, bir saatlik sürede felce uğratmaya yetebileceğini bildiriyorlar, böyle bir şeyi duymaya ve görmeğe zorlandıktan sonra kurban genellikle günlerce yatağa düşerdi..."(Bayer, 1985: s.303).

Yazar, çok konuşan ve bu çok konuşanın hâkimiyet kurmasıyla hiç konuşmayan ve hep dinlemek zorunda kalan bireylerin tutumlarını eleştirirken bir denge arayışı içindedir. Romanın baş figürü Goldenberg, çok konuşulan, ancak dinlenilmeyen bir olay karşısında alaycı bir ifade tarzıyla bu denge arayışını daha belirgin hale sokar. Bu alaycı ifade biçimi oluşturulurken doğrudan doğruya bir kutupluluk tercih edilmez. Oysa alay olaylarda ve ifadelerdeki kutuplulukta gelişme olanağı buluyordu. Yazar, aynı ifade içerisinde karşıt iletide bulunarak kutupluluğu dolaylı olarak kurar ve alayın oluşmasını sağlar. O, dinlemeden her şeyi anlamamanın mümkün olamayacağını veya hep dinleyerek ya da dinlemiş gibi gözükerek de her şeyin anlaşılamayacağını ve kabullenilemeyeceğini gösterir:

"dinlemeyebilirsin, o zaman her şeyi daha iyi anlarsın, diye tamamlar goldenberg." (Bayer, 1985: s.289).

Yazar, konuları işleme tarzı açısından da alayı uygular. Dilsel kuralları hiçe sayarak, romanın birçok yerinde yinelemeler kullanıp birçok yerde bunları büyük bir titizlikle sürdürmesi şüphesiz çok alaycı bir girişimdir ve bir yazma biçimidir. Okuyucu Altıncı His romanında bunlardan başka çok çeşitli dil kullanım biçimleriyle de karşılaşır. Yazar bilinçli olarak kullandığı bu yinelemelerin hemen arkasından çok sıradan ve çok basit dil kullanımına geçiş yapar. Daha önceki dilsel çatıdan birdenbire uzaklaşır. Anlam bakımından birbirine uymayan yeni bir dilsel çatı oluşturulmuş olur. Bu yeni oluşturulan metin üstelik içerik açısından da önemsenecek iletelerde bulunmaz. Ancak hem dilsel olarak hem de zaman bakımından kurulan cümleler arasında karşıtlık göze çarpmaz. Ayrıca cümleler düzenli bir şekilde birbirini izlerler. Cümleler, "sonra", "sonra", "sonra" ifadeleriyle başlar. Betimlenen olaylar ve kavramlar "sonra" ifadeleri altında hem kaybolur, hem de yutulur ve etkisiz hale gelir. Bundan başka böyle bir dil kullanımıyla da olaylar bölünmüş olur. Peş peşe sıralanan, zaten içerik olarak da iletide bulunmayan, olaylar "önce", "sonra" ve "bundan sonra" ifadeleriyle daha da anlamsız ve gülünç olarak kullanılır ve böyle de algılanılması sağlanmış olur. Böylece de edebi bir alay gerçekleştirilir:

"goldenberg önce bir tarladan geçti, sonra bir çayırdan, sonra bir ormandan, sonra bir salyangoz kabuğuna bastı, sonra bir dağa çıktı, sonra tekrar bir merdivenden aşağıya düştü, sonra ayağa kalktı, sonra bir derenin üzerinden atladı, sonra bir nehirde yüzdü, sonra bir taşın üzerine çıktı, sonra köyden geçti, sonra bir şehirden, sonra geniş bir tarlada yürüdü, sonra bir ağaca çıktı." (Bayer, 1985: s.253)

Yazar alaycı üslubu kurarken laytmotiften de yararlanır. “bedenim benden ne istiyor?” laytmotifinde ortaya konan çelişki bir yerde kahramanın ruh halini betimlemektedir. Kahramanın bu ruh durumu psikolog bir sanatçı gözüyle ifade edilmiştir. Böylece laytmotif alaycı üsluba araç olmuştur. Adı geçen laytmotifte kendisiyle konuşan figürün psikolojik yönden ağırlaşan durumunu, yazar alaycı bir tarzda adeta hafifletmiştir. Bu açıdan da bakıldığında beden-ruh, beden-düşünce arasındaki karşıtlıkların oluşturduğu bireydeki çatışma, bu alaycı üslup sayesinde okuyucuyu etki altında bırakmayacak ve figürün psikolojik haliyle okuyucunun özdeşleşmesine sebep olmayacak bir yumuşaklıkla kaleme alınmıştır. Böylece okuyucu da figürlerin düşüğü buhranı yaşamaz ve sadece gözlemci rolünü üstlenir.

Altıncı His romanında alayın bir başka belirtisi de “romantik alay” dır (romantische Ironie). Romantik alay, “Yazarın anlatım sırasında illüzyonu kasıtlı olarak kırması ve eseriyle kendi arasına bir mesafe koyarak onun hakkında okuyucuya bilgi vermesi, açıklama yapması ya da bizzat eleştirmesi esasına dayanır.” (Aytaç, 1972: s.108).

Konrad Bayer anlatıcı olarak romanı bitirirken, romanın başkahramanı Goldenberg’ in en yakın arkadaşı Dobyhal'a “kitabı kapatınız!” (Bayer, 1985: s.295) sözünü söyletir. Böylelikle anlatıcı roman ile okuyucu arasına girmiş olur, yaratıcı kimliğinden uzaklaşır ve eleştirici bir rolü üstlenir. Anlatıcı kaleme aldığı roman hakkında romanın sonunda - yazar öldükten sonra romana bir bölüm daha ilave edilmiştir- Dobyhal’a aracılığıyla fikir yürütür ve romanı sanki bir başka eleştirici gibi gözden geçirir. Dobyhal bu sözü okuyucuya yöneltir, ona hitap eder, onu uyarır. Birdenbire roman ile okuyucu arasına bir mesafe konmuş olur ve kendi romanının üzerinde okuyucunun duraklamasını ve düşünmesini bekler. Bu eleştirel yanıyla yazar, romanın tamamı üzerinde romantik bir alayı gerçekleştirmiş olur.

III. Sonuç

Kısaca yazar, alayı zaman zaman figürlerle zaman zaman olaylarla bağıntı kurarak, bazen de dilin bizzat kendisini esas alarak gerçekleştirir. Yazarın buradaki amacının ifadede tek yanlıktan sakınma ilkesine dayandığı söylenebilir. Böylece okuyucu figürlerde, olaylarda ve dilde hem olumsuz hem de olumlu unsurları bir arada bulur. Çünkü yazar olayları ve figürleri taraf olmadan ortaya koymak ister. Bu yüzden de kutupluluktan ve tezatlardan yararlanır. Bireylerin iç dünyalarında, düşüncelerinde bu karşıtlıklara yer verilmiş, anlatım özelliklerinden biri olan alay gerçekleştirilmiştir.

Alay, zaten şiirsellik arz eden romanın dokusuna daha bir hareketlilik getirir. Şiirsel roman dokusuna alaycı cümleler uyum sağlar ve figürlerin de düşüncelerine canlılık kazandırır. Herhangi bir figür ya da konu anlatılırken anlatım alaycı ifadelerle ani değişikliklere uğrar ve birdenbire okuyucunun konudan uzaklaşmasına neden olur. Yazar dile yönelik eleştirilerini eğretilmelerle ve söz diziniyle alay ederek sürdürür ve edebî alayı da böylece gerçekleştirir.

Bireysel ve toplumsal kurallarla ve bu kuralların yerine getirilmesi için konan uyarı levhalarındaki yazılarla alay edilir. Aslında yazarın alayı, kişiyi bağlayan kuralların getirdiği sisteme ve düzenli yaşamın katı kurallarınadır. Onun alayı, sadece kendini

düşünen, başkalarına söz hakkı tanımayan anti-demokratik yaklaşımlardır. Figürlerin tanıtılmasında kullanılan alay, kişinin fiziksel betimlenmesine yönelik değildir. Daha ziyade tutum ve davranışların yerilmesi gerektiği durumlarda bu alaycı tarz belirir. Figürlerin uçlara kaymış davranışlarını ön plana çıkararak birbirlerine ters düşen tutumları alaycı bir tarzda anlatan yazar, bu uçlardaki hiç bir davranış ve tutumun yanında yer almaz ve bundan dolayı tolerans fikrinin gelişmesine katkıda bulunur. Figürlerin tanıtılmasında laytmotiften de yararlanılarak alaycı üslûba olanak sağlanır. Laytmotiflerle kurulan alaycı üslûp, genellikle bireyin kendi iç huzurunun yansıtılmasında yani psikolojik durumunun anlaşılmasında kendini gösterir.

Bu alaycı ifade tarzı psikolojik yönden bireyin durumunun okuyucu tarafından büyük bir karamsarlık içinde algılanmamasına neden olur. Bundan dolayı okuyucu figürün düştüğü karamsarlığa figürle birlikte sürüklenmez. "Romantik Alay'a da yer veren yazar okuyucu ile yapıt arasına girerek, okuyucunun yapıtın tamamı üzerinde düşünmesini sağlar ve böylece alay yapıtın tamamı üzerine kurulur.

Görüldüğü gibi hiç bir şey tek yönden aydınlatılmaya uygun değildir. Her şeyin aydınlığa kavuşma uğruna karşıt açıdan da ele alınması gerekir. Yazar kullandığı her ifadenin karşıtına zemin hazırlayarak, gerek figürlerin gerek olayların ve kullandığı dilin değerinin anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu da yazara belli bir görüşün tutulmuş adamı değil, sorunlara çeşitli açılardan bakan ve onları her yönden inceleyen bir özellik kazandırmıştır.

Kaynaklar

- Aytaç, G. (1972). Thomas Mann'ın "Der Zauberberg" ve "Lotte in Weimar" Romanlarındaki Edebi Kişiliği. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bayer, K. (1985). Sämtliche Werke. Wien: ÖBK-Klett-Cotta.
- Kaygın, Ş. (2017). "Heinrich Böll'ün 'palyaço' Adlı Romanında Hiciv ve İronik Yansımalar." Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilgiler Dergisi, (59), 13-23.
- Özcan, Ö. (2002). Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah. İstanbul: İnkılap Kitabevi.